

Marijos Gimbutienės asmenybės ir mokslo tyrimų šviesa

Dalia KUIZINIENĖ

2021-tieji yra paskelbti žymios lietuvių archeologės, mitologijos tyrinėtojos Marijos Gimbutienės (1921-1994) metais. Metų pradžioje vyko konferencija „Stiprybės semiuosi iš Lietuvos“, mokslininkės jubiliejui parengtos virtualios parodos, šiais metais yra numatyta daug renginių Lietuvoje ir užsienyje. Jubiliejinės sukaktys paprastai tampa akstinu iš metų perspektyvos prisimininti asmenybę bei jos darbus.

Marijos Gimbutienės mokslinė veikla, archeologijos darbai, jų svarba Lietuvoje ir pasaulyje yra labai gerai žinomi, aktualizuoti ir įvertinti nacionaliniu bei tarptautiniu mastu. Mokslinio pripažinimo sulaukusi jau gyvendama išėivijoje, ji yra viena iš nedaugelio po Antrojo pasaulinio karo svetur gyvenusių ir dirbusių lietuvių mokslininkų, kurie sukūrė savąją akademinę mokyklą, išugdė mokinių, vykdė tarptautinius indoeuropeistikos, baltų priešistorės tyrimus. Šiais darbais M. Gimbutienė įrašė baltiškąją ir lietuviškąją mitologiją bei kultūrą į Europos kontekstą. M. Gimbutienė, A. J. Greimas, V. Kavolis – tai tik keli pavyzdžiai, rodantys, kaip lietuvių mokslininkai integravosi į Europos kultūros ir mokslo kontekstą: praradę lietuviškąją aplinką, kai kurie jų jau pirmaisiais metais atrado kitą, ir gana gyvybingą, svetimąją. Gerokai vėliau egzilinėje aplinkoje išsaugotas dėmesys lietuviškiesiems mitologijos ir literatūros tekstams įgavo kitą perspektyvą, kuri iškėlė lietuviškąją kultūrą į daug universalesnę dimensiją, suteikė jų tyrinėjimams lyginamąjį aspektą. M. Gimbutienė per 50 metų trukusią akademinę karjerą parašė ir išleido 23 mokslines studijas, kurios sulaukė pirmiausia tarptautinio atgarsio, mokslininkė turėjo daug mokinių ir jos idėjų sekėjų. Lietuvoje yra išverstos ir perleistos svarbiausios Marijos Gimbutienės

mokslinės studijos, įvairių konferencijų, akademinų skaitymų metu yra nusakytas ir apibrėžtas Gimbutienės indėlis į baltų ir lietuvių mitologijos tyrimus. M. Gimbutienės darbai ir veikla aptarti 1996 m. JAV išleistoje Johno Marlerio sudarytoje knygoje „From the Ream of the Ancestors“.

Marija Gimbutienė, Živilė gimbutaitė, Vytautas Alseika. A. Tarvydo nuotrauka

Lietuvoje 2002 m. buvo išleista M. Gimbutienės veiklai ir jos darbams įprasmini skirta solidi knyga „Laimos palytėta“, į kurią sudėti prisiminimai, laiškai, pokalbiai, straipsniai. 2005 m. išleista knyga „Marija Gimbutienė. Iš laiškų ir prisiminimų“, kurioje publikuoti laiškai ir amžininkų prisiminimai. Šios knygos sudarytojos yra M. Gimbutienės dukra Živilė Gimbutaitė ir Kornelija Jankauskaitė. Knygą „Marija Gimbutienė. Dienoraštis ir prisiminimai“ sudarė ir 2015 m. išleido taip pat jos dukra Ž. Gimbutaitė. Knygos sandara nėra įprasta: ją sudaro mokslininkės dienoraščiai, rašyti dar gimnazijos laikotarpiu ir studijų metais. Tikėtina, kad jubiliejiniais metais bus išleista dar ne viena knyga, kurioje bus ryškinamas tiek Gimbutienės mokslo tyrimų indėlis, tiek ir jos gyvenimo ir asmenybės aspektai.

Marija Alseikaitė gimė Vilniuje gydytojų Veronikos ir Danieliaus Alseikų šeimoje,

vėliau šeima persikėlė į Kauną, kur būsimoji mokslininkė baigė gimnaziją ir Vytauto Didžiojo universitete pradėjo studijuoti archeologiją, šias studijas baigė jau Vilniaus universitete 1942 metais. Dienoraščiuose ji dažnai rašė apie tėvo vaidmenį savo gyvenime. Tėvui, Danieliui Alseikai, 1936 m. mirus, jauna mergina savo dienoraštyje nuolat jį prisimena, pabrėžia, kad „savo darbus Tau aukosiu. Kai rašysiu doktoratą, jis bus Mano brangiausiam Tėvui.“[\[I\]](#)

Baigusi studijas Marija ištekėjo už inžinieriaus Jurgio Gimbuto, netrukus gimė dukra Danutė, tačiau nepaisydama karo sunkumų, šeimos rūpesčių ji ėmėsi mokslinių darbų, pradėjo rašyti doktoratą. Savo dienoraštyje ji rašo: „Aš baigiau Vilniaus Universitetą 1942.VI.3 d. Reikėjo be galo daug dirbti ir skubėti, nes nuolat buvo gandų, kad universitetas bus greit likviduojamas. Mano diplomo gavimas buvo susijęs su galutiniu ir tvirtu apsisprendimu dirbti Lietuvos proistorės srityje. Baigus universitetą, tęsiau toliau savo studiją apie laidoseną ir norėjau praveisti kaip disertaciją. 1942-1944 m. dirbau savo darbą, gyvendama Kaune iš pradžių Vydūno alėjoj, o vėliau pas mamą Mickevičiaus gatvėj. 1943 m. birželio 15 d. gimė Danutė.“[\[II\]](#) Marijos Gimbutienės, o ir gerokai vėliau rašytuose jos dukros Živilės, kitų šeimos narių atsiminimuose ryškėja nuolatinės pastangos dirbti mokslinį darbą ir jo derinimas su šeimos rūpesčiais, vėliau emigravus – jau trijų dukrų auginimu. 1944 metais Gimbutų šeima išvyksta iš Lietuvos, jų laukia nelengvos patirtys iš pradžių Austrijoje, o vėliau Vokietijoje: nuolatinis kraustymasis, nežinia dėl ateities, santykiai su Vokietijos akademinė aplinka, į kurią mokslininkė stengiasi patekti, lietuviais mokslininkais ir kultūrininkais. Doktoratą apie lietuvių laidosenos papročius M. Gimbutienė apgynė Vokietijoje, Tiubingeno universitete 1946 metais.

Po M. Gimbutienės daktarato gynimo Tiubingeno universitete 1946 m. M. Gimbutienė antroje eilėje iš kairės šešta, J. Gimbuto nuotrauka

1949 m. Gimbutų šeima emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas ir būtent čia Marijos Gimbutienės laukė didžiausi iššūkiai ir profesinės karjeros raida. Šeima apsigyveno Bostone, netrukus M. Gimbutienė įsidarbino Harvardo universitete ir šiam universitetui priklausančiame *Peabody* muziejuje. Universitete ji dirbo iš pradžių mokslo darbuotoja, o vėliau lektore. Viso to pasiekti padėjo atkaklus darbas ir užsispyrimas. 1956 metais M. Gimbutienė išleido savo mokslinę monografiją anglų kalba „Rytų Europos priešistorė“ („The Prehistory of Eastern Europe“). „1961–1963 metai – naujų permainų laikotarpis M. Gimbutienės gyvenime ir mokslinėje veikloje. 1961 m. birželio mėnesį, gavusi prestižinę Aukštesniųjų studijų centro prie Stanfordo universiteto stipendiją, M. Gimbutienė metams išvyko į šį Kalifornijos mokslo centrą. Ten užbaigė knygą „Baltai“ („The Balts“), kuri išleista Londone 1963 metais. Ši svarbi studija buvo pirmas archeologinis mokslinis darbas, skirtas baltams.“[\[III\]](#) Nuo 1963 Marija Gimbutienė pradėjo dirbti Kalifornijos universitete (UCLA), dėstė ir vykdė archeologinius tyrimus Europoje su kitais pasaulio mokslininkais, tapo vis labiau

žinoma. Ekspedicijų metu surasti senovės radiniai inspiravo ir daugelį studijų. Aktyviai archeologinėse ekspedicijose mokslininkė dalyvavo apie 15 metų. Šiame universitete ji pasiekė savo kaip mokslininkės brandą. Jos studijos „Bronzos amžiaus kultūros Vidurio ir Rytų Europoje“ („Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe“, 1965), „Slavai“ („The Slavs“, 1971), „Senosios Europos dievai ir deivės nuo 7000 iki 3500 prieš Kristų“ („The Gods and Goddesses of Old Europe 7000-3500 B. C.“, 1974), „Baltai priešistoriniais laikais“ (1985) sulaukė tarptautinio dėmesio, sukūrė mokslininkės tyrimų lauką, subūrė bendradarbių ir mokinių, doktorantų iš viso pasaulio ratą. Kai kurios M. Gimbutienės idėjos apie motinos deivės kultą indoeuropiečių kultūrose susilaukė kontroversinių vertinimų, buvo kritikuojamos, tai skaudino mokslininkę. 1968 m. M. Gimbutienė išrinkta Kalifornijos Metų žmogumi.

Net ir pelnusi tarptautinį pripažinimą mokslininkė visada palaikė kuo geriausias santykius su lietuvių kultūros žmonėmis išsivijoje ir Lietuvoje, dalyvavo sambūriuose, skaitė paskaitas. Ilgus metus ji dalyvavo Los Angeles mieste lietuvių įsteigto Dailių menų klubo veikloje, skaitė paskaitas lietuvių išsivijos mokslininkus subūrusio Litanistikos instituto suvažiavimuose, buvo aktyvi Santaros-Šviesos federacijos suvažiavimų dalyvė, 1975 metais buvo išrinkta šios organizacijos garbės nare.

Gimbutienė ilgus dešimtmečius gyvendama svetur išlaikė nepaprastai tvirtą ryšį su Lietuva, nepaisydama nei sovietmečio barjerų, nei atstumo. Mokslininkės brolis Vytautas Alseika prisimena, kad apie 1959 m. prisidengdama kitu vardu ji pradėjo susirašinėti su Lietuvoje likusia motina. „1960 m. pirmą pusmetį sesuo dėjo pastangas pakliūti į Lietuvą, aplankyti metų nematytą motiną. Birželio mėnesį gavusi stipendiją tyrinėjimo darbams Europoje, skaitė pranešimus Atėnuose, Sofijoje, Belgrade ir kitur, atvyko į Maskvą, kur jos laukė ne tik bibliotekos, susitikimai su archeologais, bet ir ten atvykusi susitikti motina. Vėliau Marijai pavyko pabūti 10 dienų Vilniuje ir Kaune.“[\[IV\]](#) Nuo to karto Marija Gimbutienė lankėsi Lietuvoje dešimt kartų, skaitė paskaitas Vilniaus universitete, dalyvavo konferencijose, bendravo su mokslininkais ir giminaičiais. Jos dukros, kurios taip pat kartais vykdavo su mama į tolimąsias ekspedicijas, prisimena, kad po savo ekspedicijų ar jų metu mama visada stengdavosi ištaikyti progą aplankyti Lietuvą. „Šių kelionių metu, vasaros pradžioje ir rudenio, ji apsilankydavo Lietuvoje, kai buvo įmanoma, ir kartais dalyvaudavo konferencijose. 1981 m. pavasarį ji dėstė Vilniaus Universitete ir keliavo po Rusiją su paskaitomis.“[\[V\]](#) Paskutinis jos

apsilankymas vyko 1993 metais, kada Vytauto Didžiojo universitetas suteikė jai garbės daktaro vardą. Tuo metu mokslininkė jau sunkiai sirgo.

VDU Garbės daktaro vardo suteikimo M. Gimbutienei iškilmės. VDU nuotr.

Ne tik lietuviai, bet ir garsiausi pasaulio mokslininkai yra įvertinę Marijos Gimbutienės nuopelnus. Artimieji jos darbus ir asmenybę yra įvardiję lietuviškosios dvasios deivės metafora. Ne vienas mokslininkas yra minėjęs, kad Gimbutienės darbai yra verti Nobelio premijos. Viena yra aišku, kad savo senosios Europos civilizacijos tyrimuose ji pasauliui yra pristačiusi ir Lietuvos priešistorę. Vytautas Kavolis apie M. Gimbutienės mokslinių atradimų svarbą yra rašęs: „Jai vienintelei XX amžiuje pavyko surasti ir aprašyti iki tol neatpažintą civilizaciją. Gausius kasinėjimų Balkanuose duomenis ji apibendrino stambiais veikalais apie senosios Europos civilizaciją, davė jai vardą, išskaitė jos kalbą. Savo ypatingos erudicijos dėka Marija Gimbutienė sugebėjo atidengti dingusio pasaulio atmintį ir būtent tai, jog neolito gadynėje moters vaidmuo buvo didesnis už ligi šiol joms priskirtą žmonijos istorijoje.“[\[VI\]](#)

Marijos Gimbutienės darbai yra tapę ne tik Lietuvos mitologijos, etnologijos tyrimų, bet ir pasaulinių indoeuropistikos bei archeologijos savastimi. Tai yra

pamatiniai darbai, kurie tęsiami net ir per dialogą, tiriami juos papildant naujais duomenimis ir teorijomis.

[I] Gimbutienė M. Dienoraštis ir prisiminimai. Kaunas: Naujasis lankas, 2015, p. 77.

[II] Ten pat, p. 125.

[III] Merkevičius A. Marijos Gimbutienės archeologinė veikla// <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000139351/deives-kalba-marijos-gimbutienes-archeologine-veikla-prisimenant-vu-istorijos-fakulteto-dr-algimanto-merkeviciaus-paskaita> (klaudyta 2021 03 15).

[IV] Vytauto Alseikos prisiminimai.// Marija Gimbutienė. Iš laiškų ir prisiminimų. Vilnius: Žaltvykslė, 2005, p.439.

[V] Gimbutaitė Živilė. Dienoraštis ir prisiminimai. Kaunas: Naujasis lankas, 2015, p. 259.

[VI] Čikagoje bus paminėta prof. Marija Gimbutienė. Pokalbis su Audriumi Pliopliu // *Draugas*, 2017 10 27, p. 11

Projektas „Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

www.pasauliolietuvis.lt